

”שלא יחשבו המאורות כאלוהים”

תגובה למאמרו של ישראל רוזנסון שפורסם במגדים טז

במרכז החלק הראשון של דבריו כותב ישראל רוזנסון¹ על קיטוע התהליך הרצוף ההגיוני של הבריאה על-ידי בריאת המאורות ביום הרביעי ומציין בצדק כי זו מפרידה בין בריאת הצומח לבריאת החי. והמחבר מוסיף: ”מה שמחמיר הפרדה זאת הנו הצורך הטבעי, הבלתי ניתן לשינוי, של עולם הצומח בכללותו לאורה של השמש”. בצדק פסל המחבר פתרונות אפולוגטיים והציע לראות בבריאת המאורות ביום הרביעי עניין שבמהות ולא להתייחס אליו בפשטנות שאינה במקומה.

בהמשך מאמרו מסביר המחבר את המשמעות הדתית של קיטוע התהליך ההגיוני כחלק מן המאבק של התורה בעבודת האלילים ובמיוחד בפולחן גרמי השמים. השימוש במונחים יום, ערב, בוקר ולילה מבליט אף הוא ”את הזרות שבהעקת בריאת המאורות ליום הרביעי”. עוד מדגיש המחבר, ואף זאת בצדק, את משמעותו של מושג הזמן המקבל בפרשת הבריאה משמעות רעיונית מנותקת מזו הפיסיקלית.

והנה מסתבר שעיקרי הדברים נאמרו כבר מפיו של חכם קדמון, הלוא הוא התנא רבי פנחס בן יאיר, שהיה חתנו ותלמידו של ר' שמעון בר יוחאי (שבת, לג, ע”ב) ומאחרוני התנאים. וכך נאמר בפתיחת **מדרש תדשא**:

”אמר רבי פנחס בן יאיר, למה ביום השלישי גזר הקב”ה להצמיח דשאים ועשבים ופרי אילנות מן האדמה וביום הרביעי ברא מאורות? אלא שמודיע כוח גבורתו שהוא יכול בלא מאורות להצמיח אדמה... עד שלא נבראו המאורות ביום רביעי, ג’ ימים הראשונים שווים היו שעותיהם במידות ופסיעותיהם, לא פחות ולא יותר. אבל משנבראו המאורות נתן הקב”ה ליום ולילה עדיפא או מיעוטא [=האריך או קיצר את היום ואת הלילה]. ולמה כך? שלא יחשבו המאורות כאלוהים”.

מדרש תדשא נודע כ”ברייתא דר’ פנחס בן יאיר”², הכינוי ”תדשא” ניתן לו על שום

¹ י’ רוזנסון, 'מאורות, מדע ופרשנות - הערה בעניין בריאת המאורות ביום הרביעי', מגדים טז (אדר ב' תשנ”ב), עמ' 9-18.

² המדרש התפרסם בידי א' יללינק בקובץ "בית המדרש", אשר נדפס בשישה כרכים ("חדרים"), בצירוף הקדמה קצרה בגרמנית, בין השנים 1853-1877. מדרש תדשא נדפס בחדר ג (עמ' 164-193). מאוחר יותר התפרסם תדשא בידי אברהם אפשטיין, ונדפס שנית בקובץ מקדמוניות היהודים, ירושלים, תשל"ז. נוסח מדרש תדשא שפרסם אפשטיין שונה בכמה מקומות מזה של יללינק. נוסח יללינק התפרסם גם ב"אוצר מדרשים" של ד' אייזנשטיין, ניו-יורק, תשט"ז. בעלותו של ר' פנחס בן יאיר על מאמר אחר של תדשא מוכחת לכאורה מן פירוש ספר דברי הימים המיוחס

הפסוק "תדשא הארץ דשא" (בראשית, א', יא) הפותח אותו. ייחוס המדרש לר' פנחס בן יאיר נובע כנראה מן הדרשה הפותחת אותו, שהובאה בשם ר' פנחס בן יאיר, ובכך דומה תדשא לחיבורים חשובים אחרים שיוחסו לחכם ששמו נזכר בהם ראשונה³.

אברהם אפשטיין הגה חיבה יתרה למדרש קטן זה. הוא ייחס אותו לר' משה הדרשן שחי בפרובאנס, דרום צרפת, במאה הי"א⁴. ואף-על-פי שהוכחותיו קלושות, אי אפשר לומר בוודאי שאין הדבר כך. ומכל מקום ברור שר' משה הדרשן מכיר דרשות דומות לאלה של תדשא ועושה בהן שימוש. צדק אפשטיין באמרו: "המדרש הקטן הנקרא תדשא הוא יחיד ומצוין במינו בין המון המדרשים הגדולים עם הקטנים"⁵.

מדרש תדשא עוסק הרבה בבריאת העולם, במשכן ובחנוכתו ובכלי המשכן וכן בבני אדם ובעיקר בצדיקים וברשעים שביניהם. פרטים שונים בדרכי טיפולו של תדשא בנושאים אלה שונים מן המוכר לנו בדרך כלל במדרשים. גם לשונו של מדרש תדשא שונה מעט מן הרגיל. לדברי אפשטיין מתייחס המדרש אל העולם, המשכן והאדם ועוסק ביחס שביניהם. לפי דעתו (של בעל מדרש תדשא), כותב אפשטיין, נברא העולם למען יספר כבוד ה' וגבורת הבורא.

אין ספק שהקטע שהובא לעיל תואם את הערכותיו של אפשטיין.

ניכרים דברי אמת. ומה שהבחין והבין ישראל רוזנסון בפרשת בריאת המאורות הוא שהבחין והבין בה ר' פנחס בן יאיר, או בעל מדרש תדשא, לפנים.

לרש"י ואינו שלו (ראה הפירוש לדבה"ב, ד', כ). הדרשה הובאה בנוסח שונה גם בילקוט שמעוני, מלכים א', ז', רמז קפה, אלא שבעל הילקוט לא הראה את מקורה. הרב ד' היימן הוא שציין שהמקור הוא מדרש תדשא (במקורות ילקוט שמעוני, חלק ב, עמ' 80). המפרש מפנה את המעיין אל אותו מאמר שבברייתא דר' פנחס בן יאיר, המופיע אף הוא לפנינו במדרש תדשא. אלא שגם כאן יש לשער שבעל הפירוש לא הכיר את המאמר ממקור בלתי תלוי אשר ייחסו לר' פנחס בן יאיר. קרוב לוודאי שהוא ראה את מדרש תדשא וכינה אותו, כמקובל, 'ברייתא דר' פנחס בן יאיר'. [ש' בלקין (חורב, ניו יורק, ניסן תשי"א, עמ' 10-11) ראה בתדשא "מדרש הלניסטי קדמון"].

כנראה יש להסביר בדרך זו או בדומה לה את ייחוסו של בראשית רבה לאמורא ר' הושעיה הגדול, את ייחוסה של מסכת אבות דר' נתן לתנא ר' נתן ועוד. וראה ראש הקדמתו של אייזנשטיין לתדשא שבמהדורתו (חלק ב, עמ' 474).

מקדמוניות היהודים, עמ' קלא, קלט-קמ. דעותיו של אפשטיין בשאלת מקורותיהם של כמה וכמה ספרים אינן עומדות לא בפני המסורת ולא בפני הביקורת. לדוגמה, באותו מאמר משער אפשטיין כי מדרש תדשא משתמש הרבה בספר החיצוני הידוע כספר היובלים. לדעתו ייחסו הקדמונים את ספר היובלים לר' פנחס בן יאיר ותנא זה עצמו "היה איסי לכל משפטיו וחוקותיו" (שם, עמ' קלח). אבל למרות כל אלה היה אפשטיין חוקר חשוב ומחונן ורובי תורתו לא הוכחשו. על אפשטיין ראה הקדמותיהם של הרב י"ל מיימון וא"מ הברמן לכתביו; מ' אונגרפלד, "ארץ וחכמיה" - אוסטריה-הונגריה, תל-אביב תשל"ה, עמ' 28-31.

אפשטיין (לעיל, הערה 2), עמ' קל.